

„Párttitkárok soha nem határozhatják meg az anyaszentegyház magatartását”

„Tanár úr, párttitkárok soha nem határozhatják meg az anyaszentegyház magatartását” – mondta nem sokkal letartóztatása előtt, 1948 őszén Esztergomban, az ÁVH-sokkal körülvett érseki palotában Mindszenty hercegprímás az öt felkereső piaristának, Bulányi Györgynek. A fiatal magyar-német szakos tanár mögött ekkor már néhány éves, ám tekintélyes ifjúsági pasztorációs munka állt. Bulányi a kételyeit akarta megosztani a primással az egyre erősebb egyházüldözés közepette. „Szabad-e, merhetjük-e tovább életben tartani a kisközösségeket?” – kérdezte a piarista szerzetes. „Nem azért tanultuk az ősegyház történetét, hogy régiségteni ismereteinket gyarapítsuk” – válaszolta Mindszenty, félreérthetetlenül utalva arra, hogy ha szükséges, vállalni kell a vértanúságot is.

A lehetőséggel feltehetően maga Bulányi is pontosan tisztában volt 1945 tavasza óta, amikor is különös jezsuita pap tűnt fel a debreceni piarista rendházban. Tomislav Kolaković Rómából érkezett, ahol nem sokkal korábban XII. Piusz pápával tárgyalt vakmerő tervéről: kapcsolatot kell létesíteni Róma és Moszkva között. A horvát származású pap hamarosan egy partizán orvos papírjaival tovább is indult kelet felé, hogy a fatimai Mária-jelenés egyik üzenetének szellemében újraevangelizálja a Szovjetuniót, megismerje a helyi földalatti közösségeket. Az illuzórikus terv kudarcot vallott, Kolaković nem jutott el a Kremlbe, hogy meggyőzhesse Sztálinékat a kereszténység és a kommunista eszme között a társadalmi igazságok terén kétségkívül meglévő hasonlóságokról. Indulása előtt, egyhónapos debreceni tartózkodása alatt, munkásfiatalokból és szegény gyermekekből négy közösséget szervezett. „Hamarosan eljön az idő – mondta a szomszédos cellában lakó Bulányi páternek –, amikor az egyház csak ilyen kis csoportokban élhet majd tovább.”

Piarista barátját Kolaković előbb tolmácsolni hívta az egyik általa alakított munkásközösségbe, majd távozásakor rábízta diákcsoportját. Ezt a pillanatot tekinthetjük a Bokor-mozgalom születésének. A következő évek az aprólékos szervezőmunkával teltek. A hatalmas munkabírású fiatal páter újabb és újabb csoportokat hívott életre, lelkigyakorlatokat tartott, nevét az ország nyugati felén is kezdték megismerni. Hogy mi volt páratlan sikerének titka? Egy, az állambiztonság által beszerzett közösségi tag jelentéséből ezt egyértelműen kiolvashatjuk. Soraiból ma is érezni a karizmatikus Bulányi fiatalokra gyakorolt elementáris hatását: „Középmagas termete van, szép, szabályos arca, barna, hullámos haja, kék szeme s mindig szelíd, de határozott tekintete. Van az egyéniségében valami, ami föltétlenül meghajlásra kényszeríti az embert. Ezt mutatja az a tény, hogy Bulányi atyával szemben csak két csoportja áll azoknak az embereknek, akik ismerik őt. Az egyik minden fönntartás nélkül, nagyon szereti, a másik ugyanígy gyűlöli. Közömbös csoport nincs.”

A kommunisták térnyerése, az erősödő egyházüldözés, az iskolák államosítása egyre nehezebb helyzetbe hozta a közösségeket. 1948 őszén, amikor Mindszenty hercegprímást felkereste (ahogy azt önéletrajzi kötetében is megörökítette), Bulányi már tisztán látta a helyzetet: „Mindannyian tudtuk, hogy itt az óra, és vége, visszavonhatatlanul vége van valaminek. S kezdődik a küzdelem a létért, a pusztá létért, hogy olyan idők jönnék, hogy ha az egyház meg akar maradni, a föld alá kell vonulnia.”

Azon az őszön Mindszenty-ellenes tüntetők gyűltek a piarista rendház elé. „Fasisztákat lámpavasra, Bulányit is jó magasra! Húzd meg!” – kiabálta a kisebb, jórészt diákokból álló tömeg a második emeleti ablakban álló atyának. (A demonstráció szervezője még aznap éjszaka titokban felkereste, és bocsánatot kért: piarista diák volt – mondta –, most joghallgató. Azért vállalta el a tüntetés megszervezését, hogy elterelje magáról a gyanút: disszidálni akar ugyanis, menekülni a készülődő diktatúrából.)

Néhány nap múlva kommunista diákok a szokásos egyetemi hittanóra végén távozásra szólították fel a népszerű papot. A Népszava már novemberben cikket közölt a debreceni „fekete reakció”, különösképpen egy bizonyos „Bulányi atya” aknamunkájáról, decemberben pedig minden országos lap lehozta, hogy a köztársasági induló éneklése közben hogyan távolították el a demokrácia ellen uszító „mindszentyista” papot az egyetemről. Újabb néhány nap elteltével bottal felszerelt ismeretlenek a „nép nevében” lefoglalták a Bulányi által vezetett Szent László-diákkollégiumot. A letartóztatás rémképe azonban nem riasztotta el Bulányit az egyre inkább illegálissá váló pasztorációtól. Továbbra is járta az országot: a kisközösségi mozgalom pedig 1950 őszén – a szerzetesrendek erőszakos felszámolásakor – számbelileg is megerősödött.

A debreceni piarista rendházat kilakoltatásáig, 1951 nyaráig egyedül őrző papot elgondolkodtatta egy bencés atyától Pannonhalmán hallott gondolat: „Csak ne volna az embernek az az érzése, hogy a kommunistáknak van igazuk.” Hiszen – jutott a következtetésre Bulányi – éppen az egyháznak kellett volna sokkal határozottabban fellépnie a szegények, az esélytelenek érdekében. Mert az ötvenes évek elejének borzalmas körülményei mellett azt is meg kellett látni – írja önéletrajzában –, hogy a „századokon át jobbagysorban, gazdasági cselédsorban élő milliók gyerekei érettségiznek, egyetemre mennek. Nehéz talpon maradnia annak, aki ezen gondolkodik. [...] Most fizetünk. De aki hajlandó Jézus szemével nézni a történelmet, az hajlandó vértanúvá is lenni.” A rendkívüli körülmények, a konspirációs szabályokra alapozott illegalitás elősegítette, hogy ismét előtérbe kerülhessen az ősegyházi hagyomány, vele pedig a kinyilatkoztatás elsődleges forrása, a Szentírás.

Rendszert tagadó magatartásukat ezért is nevezi kreatív tagadásnak Máté-Tóth András teológus:

„Megpróbálták az adott körülmények között nem azt folytatni a föld alatt, amit folytatni lehetett a föld fölött a hatalomátvételig, hanem megpróbáltak új módon viszonyulni az új körülményekhez. Teológiai alternatívát kerestek, és ennek erejéből létrehozták a második nyilvánosság kezdeti formációit, és második társadalmat kezdtek építeni.”

A vértanúságot már eljátszottuk – mondták papársai egy debreceni békegyűlésről visszatérve (mint ha Mindszenty néhány évvel korábbi szavait kívánják cáfolni). Bulányit pedig – mintha a sors a lemondó kijelentést akarná cáfolni – nem sokkal később, 1952 nyarán tartóztatták le államellenes szervezkedés vádjával, és bár az ügyész halált kért rá, végül életfogytiglanit kapott. A forradalom alatt kiszabadult ugyan, ám másfél évnyi illegalitás után, 1958 áprilisában újra elfogták, és 1960 decemberéig fogva tartották.

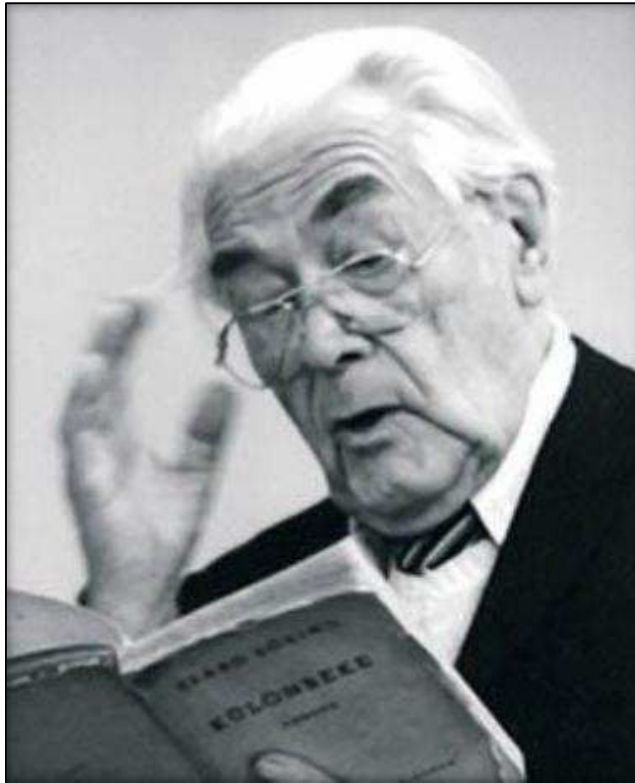
A vértanúságot „elját-szó” és az egyházúldozó állammal a megegyezést kereső korban, a hatvanas évek második felére hatalmas nehézségek árán, nagyon lassan éledt újjá a szétvert, szétkergetett közösség (Bulányival együtt sok csoportmunkát végző pap, szerzetes és civil is börtönbe került). A Bulányi György által kidolgozott rendszer szerint az általában magánházaiknál, olykor plébániákon rendezett találkozók (amelyek ideális létszáma, apostoli mintára, tizenkét fő) mindig volt alkalmanként változó „levezető elnökük”. A napirendi pontok összegyűjtésével kezdődő, elmélkedéssel és imádsággal, majd kijelölt teológiai témáról zajló beszélgetéssel, vitával folytatódó összejövetelt közös étkezés zárta.

A hetvenes évekre a féllégális Regnum Marianum mellett a bokorszerűen (a név is innen ered, éppen ebből az időből) szerveződő bázisközösség vált a hivatalos egyházi rend mellett működő legjelentősebb szervezetté. A Bokor népszerűségét a sivár hétköznapokban revelációként megélt szeretetközösség működésén túl a Bulányi atya által megfogalmazott, a modern katolikus tanítás, a II. vatikáni zsinat szellemét hordozó teológia jelentette. Ennek középpontjában – Máté-Tóth András felfogása szerint – négy sarkalatos állítás található a páter alapműve, a Keresetek Isten országát! (közismertebb nevén a KIO) alapján. Jézus, a földi Jézus szeretetére és megértésére épít az első. Jelentős szerepet játszik benne emellett az ellenség szeretete, vagyis a béketeremtés szándéka (ezért is tagadta meg több Bokor-tag a sorkato-

nai szolgálatot, vállalva a börtönt), továbbá a hatalom elutasítása, valamint ezzel együtt a szolgálat gyakorlása és a szegények szeretete. A közösségi élet felledülésében az is fontos szerepet játszott, hogy hiányzott belőle a „nyájszellem”. Hívó felnőtt emberek beszélgettek teológiai kérdésekről, tárták fel kételyeiket, keresték együtt a megoldást. A rendkívül merev hazai egyházi struktúrában ez joggal hatott különlegesen és vonzóan.

A forradalmi változást hordozó tanításnak és módszernek azonban nemcsak követői akadtak. Az állambiztonság és a vele szorosan együttműködő Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) mindent megtett a Bokor ellehetetlenítésére. Magyarországon ekkoriban már (Mindszenty kijelentésével ellentétben) párttitkárok határozták meg az anyaszentegyház magatartását. Megrendítő, ahogy nem sokkal halála előtt Cserhádi József nyugalmazott pécsi püspök beszélt a hatvanas-nyolcvanas évekről, amikor az ÁEH vezetői úgy bántak velük, mint a kisdíákokkal, szigorú aprólékosággal megszabva a püspöki konferenciák napirendjét is. „Az állami hatóság eldöntötte, miről szabad beszélni, miről nem, s olyan dolgokra kellett igent mondanunk, amelyek nem történhettek volna meg. A püspöki konferencia üléseit rendszeresen lehallgatták, nálam még a kertben is volt lehallgató berendezés.”

Többen abban bíztak, hogy ha a hierarchia teljessé válik, és Mindszenty bíboros halála után kinevezik végre a magyar egyház fejét, az új esztergomi érseket, az nagyobb védettséget jelent a hazai katolikusoknak és a kisközösségeknek. Nem így történt. Ahogy hivatalba lépése után a nyugati bírálóokra dühösen felelve Lékai László érsek-primás (1976–1986) kifejtette: „Ma realpolitikuskok kellene, nem vértanúk!” Ez a szemlélet pedig súlyos következményekkel járt. A klérus egészen alárendelődött a kommunista államnak, bizarr formában újjászületett „a trón és az oltár szövetsége”, s ennek következményeit a magyar katolikus egyház máig is nyögi. A püspöki kar túlnyomó többsége a kis engedményekért, a vallásüldözés enyhítéséért, egyben saját kényelme biztosítása érdekében (tisztelet az olyan kivételeknek, mint Endrey Mihály váci és Udvardy József szegedcsanádi püspök) elfogadta a kialakult helyzetet. Az elnyomást a hétköznapokban gyakorló szerv, az egyházügyi hivatal 1971 és 1989 között hivatalban lévő elnöke, Miklós Imre pedig igyekezett figyelmesség-

gekkel, szívességekkel személyesen is hálára kötelezni a vele egyre szorosabb viszonyba kerülő főpásztorokat. Anyagi kérdések rendezésével vagy egy-egy ügy elintézésével segítette őket, ami a többi szocialista országban elképzelhetetlen lett volna.

„Szervezett, illegális, egyházi ifjúsági tevékenység folyik Budapesten és vidéken” – foglalta össze 1976 szeptemberében a nemkívánatos helyzetet Bai László, az AEH főosztályvezetője. Mégpedig „egy héttagú központi vezetőség irányítása mellett 14 csoportban, csoportvezetők felügyeletével. Az illegális tevékenység fő szervezője és vezetője Bulányi György. A szervezetben 50 egyházi személy, köztük 28 aktív pap vesz részt. A csoportban tevékenykedik három szeminarista, két volt apáca. Bulányi saját teológiája alapján fejt ki káros tevékenységét.” Megoldásként pedig azt javasolta, hogy „a Bulányi-féle szervezkedést tárjuk fel Lékai bíboros előtt, beszéljük meg vele, mikor tárgyaljunk erről a témáról a püspöki kar érintett tagjaival. [...] Fejtsük ki az érintett püspökök előtt, hogy a Belügyminisztérium, illetve a rendőrség teljes joggal adminisztratív akar fellépni ez ellen az illegális szervezkedés és vezetői ellen. Mi úgy ítéljük meg, hogy mivel ez a szervezkedés elsősorban teológiai tévelygésen és a hierarchiával való szembenálláson alapul, nem irányul direkt módon az államhatalom ellen, ezért nincs szükség adminisztratív állami beavatkozásra. Amennyiben a püspöki kar biztosítékot tudna nekünk szolgáltatni, hogy a szervezkedést kivizsgálják, egyházfegyelmi úton rendezik, úgy esetleg lehetőség van arra, hogy ezt az ügyet egyházon belül intézzék el.” Az egyházellenes, ateista államhatalom tehát (némi zsarolással körítve) „eretneküldözést” ajánlott a klérusnak, amit az a jelekből ítélve meg is fogadott.

Lékai bíboros először a piaristáknál próbálkozott: azt kívánta, hogy a rend generálisa hívja ki Rómába a rendházon kívül élő szerzetest. A kérést azonban nem teljesítették. Miután a püspöki kar 1976 decemberében napirendre tűzte „Bulányi György valószínűleg hiányos teológiai műveltségéből fakadó, téves nézeteinek” megvitatását, januárban Lékai magához hívatta a közösségi vezetőt. A kihallgatás részleteit Bulányi visszaemlékezéséből részleteiben is ismerjük. Veszékedéssel terhelt „két hosszú órát töltöttünk el, és késő este lett; megszántam ezt a nálam tíz évvel idősebb embert, s megkérdeztem: hogy lehet ezt bírni? Csak megvonta a vállát, s hallgatott. A végén bocsánatot kértem tőle, ha valamivel megbántottam volna. Ő is tőlem. Aztán kikísért az előszobába, felségítette a kabátomat, s nagyon-nagyon halkán ezt súgta a fülembe – úgy vélhette, lehallgatókészülék nem hallhatja –: Visszaadom én ezt az ügyet neked.”

Mégsem adta vissza. A következő években a klérus az egyházi élet periferiájára szorította a Bokormozgalmat. [...] Ahogy Balogh Margit egyháztörténész fogalmaz: hozzátartozik az igazsághoz, hogy Lékai bíboros elhitte az AEH által terjesztett rágalmakat, amelyek szerint Bulányiék a püspöki kar ellen lázítanak, és ezért vállalta a „házi csendőr” szerepét. A konfliktusok számát növelte, hogy a Bokor Közösségből többen lelkiismereti okokra hivatkozva, egyébként a II. vatikáni zsinat tanításával megegye-

zően megtagadták a fegyveres sorkatonai szolgálatot. Huszonhármukat ítélték többéves börtönbüntetésre 1980 és 1990 között. Mindeközben személyes meggyőződését követve Lékai ellenezte a fegyveres szolgálat megtagadását, és a katonai szolgálatot (a zsinat és az erkölcs tanításaival szemben) a katolikusok lelkiismereti kötelességének tartotta.

Bár a többi katolikus közösség is kiállt a Bokor mellett – annak ellenére, hogy ezeket hivatalosan jó és rossz közösségekre osztották –, Bulányi atyától 1982-ben egy rendőrségi kihallgatásra emlékeztető „teológiai dialógus” után mint eretnektől megvonták a nyilvános misézés jogát. Legfőbb tévedéseként a főpapoknak való engedelmességről vallott nézetét rótták fel, és Egyházrend című munkájának lényegét kifogásolták, amely szerint az „egyháznak a jövőben más, a maitól eltérő struktúrája is lehet, mégpedig a bázisközösségek alapján”.

Az igazságtalanság, amelyhez sajnos egy ideig Róma is asszisztált – holott hasonló nézetek Nyugat-Európában a tanítóhivatal retorziója nélkül szabadon elhangozhattak –, a tény, hogy a közösség az AEH manipulációjának hatására szembekerült a hazai katolikus egyházzal, az elkeseredésen túl zavart, bizonyos helyzetekben meghasonlottságot okozott. Többen, elszakadva a katolikus tanítástól, „továbbfejlesztve”, de mondhatjuk úgy is, hogy eltorzítva Bulányi György teológiáját, valóban „eretnekek” váltak. A sors keserű fintora, hogy 1996-ban a Krisztus feltámadását megtagadó, a Bokorhoz tartozó plébános, Gromon András kiközösítésének ügyében az a Paskai László volt kénytelen intézkedni, aki Lékai utódként maga is részt vett a közösség periferiára szorításában.

Az, hogy a rendszerváltás után is fennmaradtak a Bulányi Györgyöt sújtó szankciók, hívek sokaságának szemében tette „gyanússá” a piarista atyát. A tilalmat – egy kölcsönösen elfogadható nyilatkozat közzététele után – csak 1997-ben oldották fel. A rehabilitáció ténye ékesen bizonyította, hogy igazságtalanság történt, hiszen Bulányi nézetei akkor is ugyanazok voltak. A Bokor Közösség üldözése, a kisközösségi lét gyanúsként való beállítása óhatatlanul is az egyházi struktúra megmerevedéséhez vezetett Magyarországon. Ebben közrejejtett az a tény is, hogy 1990-ben a magukat korábban kompromittáló, sokszor ügynöknek is beszerzett püspökök – a megújulás lehetőségét akadályozva – elutasították a lemondás gondolatát. Mindettől nem függetlenül az egyházvezetés egyre messzebb került a hívektől; a templomba járók, a papi hivatások száma csökkent, ugyanakkor, amint András Imre szociológus említi a Lékai-időszakban született írásában: „a papságnak olyan sok tiszteletbeli címet soha nem adtak, annyi vörös cingulust és dekorációt még soha nem osztogattak, mint ma”.

A kilencvenegy éves Bulányi György 2010 június elején, érezve közeli halálát, saját felelősségére elhagyta a kórházat, és visszavittette magát otthonába, a pesti piarista rendházba. Egyik este köréje gyűlt szerzetestársaival hatputtonyos tokaji aszút bontott. Szent énekeket és magyar népdalokat énekelve búcsúztak el egymástól.

Pethő Tibor

(2018)